

шуючи, заглянути до виленського й варшавського архива. Прецінь се-ж не до Мукдена дорога.

М. Грушевський.

Литовско-русскій сеймъ, опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею исторію государства, Матвѣя Любавскаго, Мва, 1901, ст. 850+232+LXXII (відб. з Чтеній московських 1900—1 рр.).

Уже титул сей книги (що вийшла, до річи сказати зовсім не в 1900, як значить ся на титулі, а десь в половині 1901) показує, як широко ставить задачу своєї розвідки автор. В передмові він розсуває її границі ще ширше: нинішня праця має служити доповненням його книги Областное дѣленіе и провинціальное управление Литовско-Русскаго государства — там автор займав ся адміністрацією провінціальною, тут — центральною організацією держави, і то в звязку з суспільною організацією. Таким чином сі дві праці разом так як би мали дати образ цілого державного устрою в князівства Литовського. Такий плян поясняє нам уклад обох праць, що не зовсім відповідає їх титулам — обидві дають далеко більше ніж їх титули обіцяють. Та хоч при теперішнім, дуже ще не розробленим стані історії державного права в кн. Литовського дослідники будуть, певно, вдячні авторови за його екскурзи і в сферу суспільного укладу й історії вищої адміністрації в князівства, але... — забагато того всього як на історію сойму, а за мало як на історію устрою в кн. Литовського.

Книга складаєть ся з вступу, семи глав, додатків — документів, і показчика.

Перші дві глави — се гєнеза сойма в кн. Литовського. Автор виходить з погляда, висловленого ним у вступі (с. 19), що сойм „зародив ся в часі уставлення унії в князівства з Польщею“, отже в гл. I—II слідить історію унії й взагалі польсько-литовських відносин від р. 1385 до смерті в. кн. Олександра. Властиво се начерк як на історію сойма не конче потрібний, а на історію унії дещо за побіжний. Коли вже шукати зародків сойма, то треба було піти іще далі — в історію ради в князівства, самий же сойм з'явив ся далеко пізнійше від початків унії. Замість оповідати історію унії *per longum et latum*, ш. автор з більшою користію для праці міг би вибрати самі характеристичні моменти, що вплинули на вироблення сойма й його склад. А так в історії унії никне гєнеза сойма, і читачу неясним лишаєть ся, що властиво уважає автор соймом — де кінчить ся рада й починаєть ся сойм, і коли він властиво народив ся — чи під час боротьби Витовта з Ягайлом, чи за Казимира, чи за Жигимонта Старого, коли властиво вперше сформуєть ся він. Не без того при тім, що автор не всюди паує над своїм викладом, безпотрібно захопивши

такі широкі границі, не всюди виказує знання новішої літератури (нпр. в питанню про велике-князівство Витовта й його відносин до Ягайла), подекуди знову занадто на віру бере не зовсім певні висновки дослідників, не входячи в їх оцінку (нар. сильна залежність від генеологічних висновків Вольфа), подекуди за мало критично приймає оповідання ширшої русько-литовської літописи (вид. Нарбутом), Стрийковського і Кояловича; не кажучи що занадто буквально бере деталі оповідання Длугоша й інших більш певних джерел. З освітленням фактів не всюди можна згодити ся, єсть і просто дрібніші недогляди (в роді „затруднителного положенія“ а Казимира; коли Поляки вибрали його королем — с. 97), подекуди автор просто не орієнтуєть ся в фактах (нпр. в представленню ситуації в в. кн. Литовськїм в перших роках Казимирового пановання — с. 106, або в справі Казимирового тестамента — с. 126—7, або в справі Глинського — с. 148) але все ще не так важно, як і взагалі сі розділи в книзі автора мають другорядне значінне. За браком в науковій літературі відповідно уложеного огляду польсько-литовських відносин на ґрунті унії, й сі глави будуть користні.

Кінчать ся сі глави досить несподіваним екскурсом (с. 151—163) — про окремішність і автономію земель в. князівства (доповненне до сказаного в давнійшій книзі автора).

Глави III, VI і VII присвячені історії соймів за обох Жигимонтів, аж до Люблинської унії. Се головна основа праці. Уложені вони так, що автор з початку оповідає події, які привели до скликання певного сойму, потім збирає відомости про самий сойм, переказує звістки про його хід і ухвали, і потім так само переходить до дальшого. Написано се все незвичайно тяжко, непрозоро; в масі деталїв, ближше або дальше звязаних з соймом, губить ся всякий перегляд самої еволюції сойма, образ його устрою й функціонування. Пробує тому помогти автор своїми резюме при кінці кожної глави, але такі резюме виглядають знову подекуди занадто аподектично: не видко, як витекають висновки з фактів (у ш. автора се взагалі буває, що виклад викладом, а висновки резюме з нього дуже мало витекають). Гинуть в тім і огляди заграничної політики в. к. Литовського, спеціально литовсько-польських відносин, а вони, зібрані осібно, незагребані серед соймових протоколів, могли-б дати цінний перегляд, якого досі нема ще в літературі, тим більше що автор певно-б й поглибив його в таких разі.

Між оглядами сойма за Жигимонта Старого й Жигимонта Августа вставив автор кілька чималих екскурсів (с. 311—508) — глави IV і V. В главі IV читаємо про аристократичну верству в. кн. Литовського, про раду в. князівства й її вищі уряди, міністерства-б сказати по теперішньому. Глава V містить маленьку монографію про шляхетський стан в. кн.

Литовського. Все се ціне — про вищі уряди в князівства досі ми не мали нічого окрім дуже побіжного начерка Бернадського в його Литовських Евреях, про шляхетську верству досі писало ся переважно тільки в звязку з селянською верствою (кілька давніших, перестарілих уже монографій не йдуть в рахунок), але й екскурси ш. автора, втиснені ним між розділи про сойм, далеко не вичерпують предметів, деяких моментів зовсім не дотикають, инші трактують побіжно. Думаю, що як би автор вилучив їх в особні монографії, то на сім вискав би й автор, і читачі, і рада, і уряди, й шляхта в князівства, й литовський сойм, котрого історію автор міг би може прослідити з більшою тонкістю аналізу й прозорістю викладу*).

За всім тим, розумієть ся, книга дуже цінна й дає користний вклад в державне право в кн. Литовського — в його літературі, завдяки двом тим працям, авторови нині належить ся безперечно перше місце, хоч не так квалітативно, як квантативно. Ш. автор і в сій праці вніс великий запас недрукованого матеріялу, і коли не тонкістю роботи, то масою її робить велику прислугу науці. Частину сього матеріялу подав він в додатках, що займають близько п'ятнадцять аркушів — тут містять ся акти ближше чи дальше звязані з історію соймування, і між ними є чимало дуже цінних.

М. Грушевський.

Ks. Stanisław Załęski T. J. Jezuci w Polsce, tom I, cz. 1—2. Walka z różnowierstwem 1555—1608. Льв. 1900, ст. 819.

Автор отсеї книги, вчений єзуїт Ст. Заленський, звісний в історичній літературі своїми давнішими працями про єзуїтів у Польщі („Czy Jezuci zgubili Polskę?“ „Historia zniesienia Jezuitów w Polsce i ich zachowania na Białej Rusi“) постановив завершити свою працю пишучи повну „ściśle przedmiotową i na tle dziejów narodu osnutą“ історію єзуїтів у Польщі. Майже 30 літ, як подає в передмові, громадив він для сеї праці матеріяли, „gdzie i ile się dało, u osób prywatnych, w bibliotekach i archiwach publicznych i zakonnych“, а 1896 р. взяв ся до праці, що обіймає пять здорових томів, із яких маємо вже два томи в трьох книгах. В 14 розділах першого тому подає автор: 1) характеристику політичного та соціяльного стану Польщі коло половини XVI в., в хвилі приходу єзуїтів — характеристику справді блискучу і гарно

*) В поодинокі питання не входжу. В IV і V т. Історії України-Руси, які писав я рівнобіжно з публікацією автора в Читеніях, мав я нагоду вияснити свої контрверсії з ш. автором в деяких точках, отже не маю що тут над ними розводити ся.